

dc_2014_22

Kérchy Anna

***A viktoriánus nonszensz poétikája és politikája:
Metamediális játék Lewis Carroll fantáziavilágaiban***

Akadémiai doktori értekezés tézisei

Szegedi Tudományegyetem
Angol-Amerikai Intézet
Angol Tanszék
2022

I. *Problémafelvetés. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása*

Kutatásom célja a Lewis Carroll írói álnéven elhíresült Charles Lutwidge Dodgson (1832-1898) sokrétű munkásságának feltérképezése. Carroll a viktoriánus Anglia ellentmondásos szellemiségének emblematikus megtestesítője: angol író, költő, a meseregénynek 'álcázott,' társadalomkritikai, nyelvfilozófiai, gyermekpszichológiai utalásokban gazdag, logikai játékokra építő nonszensz-fantáziailrodalom kiemelkedő alakja. Mindemellett oxfordi matematikaprofesszor, mélyen vallásos anglikán diakónus és az okkult spiritizmus fizikáját kutató királyi társaság tagja, a portréfényképészet úttörője, grafomán levél- és pamfletíró, a gyermekek jogaiért és az állatvédelemért küzdő aktivista, megszállott színházrajongó, bűvész, rejtvény és játékkészítő. Bár az angolszász kultúrtörténet emlékezetes figurája, életművének érdemi tárgyalása ezidáig kimaradt a hazai irodalomtörténetírásból.

Ezt a hiányosságot igyekszem pótolni, mikor magyar nyelven elsőként vállalkozom a „Lewis Carroll enigma” tüzetes vizsgálatára. Meglátásom szerint, a Carroll unokaöccse, Stuart Collingwood Dodgson jegyezte, 1898-ban megjelent, első életrajzot követő sok tucat biográfia tükrében szembeötlő a szerzőre vonatkozó tisztázatlan kérdések, ellentmondásos spekulációk burjánzása. Ezzel párhuzamosan szimptomatikusnak tekinthető az is, hogy az 1970-es évektől, a *Carroll studies* nemzetközi szintéren való kanonizálódásával tekintélyes mennyiségűre duzzadó szakirodalom dacára mennyire hiányzik a kritikai konszenzus az életmű interpretációs irányelveit illetően. Mintha minél többet írnának róla, annál kevésbé lennének biztosak a carrolli fantáziavilág kiismerhetőségét illetően. Máiig tisztázatlan, hogy Carroll elsősorban matematikusként, fotográfusként vagy íróként definiálta-e magát, hogy frusztrált, beszédhibás, agglegény remeteként vagy különtségében megalégedett, örökifjú világfiként gondoljunk rá, hogy vajon a közös fantáziálás szította plátói rajongás, az együttes mesemondás öröme vagy elfojtott bűnös vágyak, nárcisztikus, infantilis kényszerképzetek fűzték-e műzsának tekintett gyermekbarátaihoz, hogy tét-nélküli, non-didaktikusságában anarchisztikus, a gyermekirodalmat alapjaiban felforgató, eszkéipista képzelgéshez vagy épp ellenkezőleg, a másság felé szolidárisan viszonyuló identitáspolitikai, erkölcsfilozófiai töltetű, érett elméket elgondolkodtató traktátusokhoz, formabontó élménypedagógiai kísérletekhez állnak-e közelebb a szövegei, s hogy ezek az írások a nyelv szabályozó-elynyomó vagy felszabadítón játékos jellegét hivatottak-e leleplezni. Bár a carrolli szövegvilág a posztstrukturalista irodalomelmélet által népszerűsített, az olvasók változatos értelmezési lehetőségeinek korlátlan szabadságot biztosító „nyitott mű” iskolapéldája, a korpusz elválaszthatatlannak tűnik a szerző alakjától, melyet azonban éppen ambivalens körülhatárolhatatlansága határoz meg.

Ugyan a Carroll-recepció számos dilemmáját körbejárom, nem kívánok valamiféle lezáró, végső választ nyújtani a fenti kérdésekre, nem célom a szerző *valódi* énjének felfedése, a *helyes* olvasat megtalálása, a szövegből a *megfelelő* értelem kihámozása. Sokkal inkább arra kívánok rámutatni, hogy a Carroll-recepció által következetesen fenntartott, képlékenységében megfoghatatlanként felsejlő szerző figura milyen kulturális prekonceptiók nyomán (de)formálódik mitizáltságában is amorf entitássá. A Lewis Carrollról a nemzetközi szakirodalomban körvonalazódó kép mint kulturális konstrukció, három meghatározó tényezője olvasatomban a következő. Egyrészt az egymásnak ellentmondó – vallásos,

tudományos, fantasztikus – 19. századi világképek (a megsokszorozódó, ám a valóság értelmezéséhez elégtelennek bizonyuló interpretációs modellek) együttállásából fakadó episztemológiai válság paradoxonai által meghatározott, a kíváncsiság és kétkedés átította viktoriánus korszellem, mely egybecseng a világ kiismerhetetlenségét felismerő posztmodern elbizonytalanodás élménnyel. Másrészt az életművel elsődlegesen társított, az értelem és értelmetlenség összefonódására építő, inherensen félreértelmezést gerjesztő zsánerként tételeződő nonszensz irodalmi műfaja. Harmadrészt a felnőtt- és a gyermekirodalom, a konvencionálisan gondolatébresztőn komolyként vagy játszin, olykor eszementen komolytalanként kódolt írásmódok határmezsgyéjén való kanonizációs billegés. Ezen anomáliák projektálódnak absztrahálva a mitizált szerző figurára, akit ugyanazon „tudom-is-én-micsoda” (*je ne sais quoi*) érzet kognitív/affektív diszsonanciájának aurája övez, mint a neve fémjelezte nonszensz műremekeket.

A kaleidoszkopikusan sokszínű carrolli életműből a hagyományosan irodalmi műfajként számontartott nonszensz áll a dolgozat fókuszában. Carroll legismertebb viktoriánus nonszensz mesefantázia-szövegeiből – az *Alice kalandjai Csodaországban* és az *Alice Tükkörországban* illetve a *Sylvie és Bruno* és a *Sylvie és Bruno. A történet vége* regénypárosokból, valamint a *Snyárk vadászatból* – kiindulva párhuzamosan elemzem a műfaj poétikai és politikai aspektusait. Amellett érvelek, hogy a nonszensz szöveg önreflektív narratológiai stratégiái – mint a nyelv badarsággá fordítása révén a jelentés határainak feszegetése, a reprezentáció korlátainak kikezdése, a józanész-szerű értelmezés normatív preskriptivitásával való dacolás – mind a mindenkori hierarchikus hatalmi viszonyok megkérdőjelezését sürgetik. A különféle műfajok, médiumok, beszédmódok, nézőpontok hibrid elegyítése, a mindenkori befogadót is interakcióra interpelláló kreatív rekombinációk során elbizonytalanítják az értelem/értelmetlenség, szerző/olvasó, felnőtt/gyerek, ember/állat, rend/játék, jelenlét/hiány, szó/kép, csend/zaj ellentétpárok hierarchiáját. A carrolli nonszensz interdiszciplináris vetületeit és multimediális alakváltozásait feltérképezve könnyen beláthatjuk, hogy a pluriperspektivizmust és polifóniát demokratizáló intencióval telítő – az elhallgatottak hangját kihangosító, a figyelmen kívül hagyottat szemrevételező, illetve magukat az automatizált percepciók, interpretációs mechanizmusainkat górcső alá vevő, a diszkurzus ideológiai átítatottságát és valóság(megre)formáló, szabadságharcos potencialitását szimultán feltáró – nonszensz poétika és politika általános „szövegmotorrá” avanszáva átszövi az egész életművet: meghatározza a Carroll szépirodalmi alkotásaival és egymással folyamatos párbeszédbe állított fotóművészeti, illusztrációs, természettudományos, (nyelv)filozófiai, ludológiai munkásságát is.

A carrolli életmű vezérmotívuma a kimondhatatlanság és a leképezhetetlenség összefüggéseire való folytonos rákérdezés, mely sajátos ikonotextuális játékot léptet életbe. A mediális, diszciplináris transzgresszió tétje, hogy a korábban szétválasztott, ellentétesként elgondolt entitásokat új, aporetikus, nyitott egységbe kapcsolja, miközben fenntartja különbségeiket is Liliane Louvel fogalmával a „szöveg képi tudattalanjában” vagy tágabb értelemben a mediális fúzió generálta „másik (tér/kép/hang/szám)szöveg” szemiotikus mélyrétegeiben, amelyet az a produktív feszültség tart mozgásban, ami megadja a preverbális energiákat és metanyelvi/metareprezentációs felismeréseket ötvöző nonszensz velejét. A

képszövegek etikai potenciállal bírnak, hiszen felfedik azokat a stratégiákat, melyek segítségével a korábban marginalizált másikat azonos egyenértékűként lehet elismerni.

Az elbeszélhetetlenség és leképezhetetlenség összefüggéseinek feltérképezése összefügg az elképzelhetetlenség problematizálásával, mely a kreatív képzelet korlátairól és lehetőségeiről elgondolkodtatva a metamediális mellett metaimaginatív jelleget is kölcsönöz a szerző kulturális-imaginárius-formáló jelentőséggel bíró képszövegvilágainak és fantáziaértelmezéseinek. Ahogy a médiumok közti átjárás egyéb bináris oppozíciók feloldása mellett az „én és másik” közti viszonyt is újrakörvonalazza, a másik gondolatainak elgondolhatóságáról való elmélkedés a rácsodálkozás etikájával, az empatikus relationalitás alapú identitáspolitikával kapcsolható össze. A nonszensz poétika és politika mint ludikus-empatikus program lényege a másik meghallgatásának, meglátásának morális kötelezettségként értelmezése, valamint az öndekonstruáló jelentésekkel való viaskodás szolidáris közösségi játéktevékenységként való tételezése.

A nonszenszről való írás nehézségeit és a dolgozat fő téziseit ismertető bevezető, illetve a Lewis Carroll életútját, életművét és kritikai recepcióját összegző, nagyobb lélegzetű, hátterező fejezetek után a carrolli nonszensz meghatározó aspektusait hat további fejezetben térképezem fel. A szójátékokból és nyelvfilozófiai spekulációkból kiindulva, a nonszensz legevidensebb verbális manifesztációinak vizsgálatától (2. fejezet) haladok a vizuális médiumokban, a fotográfiában (3. fejezet), valamint az illusztrációban, a kép-szöveg interakcióban és a könyvdizájnban (4. fejezet) testet öltő nonszensz alakváltozatainak szemrevételezése felé, majd eljutok a paradoxonokkal való játék carrolli zsenialitását példázó eseteihez, a nyelvi leleménynek a „nyelven túli” formáihoz, az emberi kommunikációt kikezdő, az állatnak hangot adó darwini, etológiai nonszensz (5. fejezet), illetve az angol nyelvtől elidegeníthetetlennek vélt, lefordíthatatlanként tételezett műfaj magyarításaihoz, a fordításpoétikai nonszensz (6. fejezet) formáinak feltárásához. Befejező fejezetem Carrollt a transzmediális történetmondás előfutáraként, „posztmodern viktoriánusként” méltatja, munkásságának utóéletére, kortárs recepciójára, adaptációira összpontosítva, a viktoriánus nonszensz időtállóságát firtatva.

II. Elvégzett vizsgálatok, a feldolgozás módszerei, források felhasználása, a dolgozat struktúrája

Tanulmányomban kitüntetett figyelmet fordítok arra, hogy elemzésem során ne kioltssam, hanem megtartsam a nonszensz többértelmű jelentésrétegeinek szemiotikai játékosságát. Lewis Carroll életművének tárgyalása során komplex összefüggéseiben tárom fel a nonszensz poétikai és politikai aspektusait, a badarság különleges lírai formanyelvének stilisztikai-retorikai sajátosságait és ideológiakritikai mélyrétegeit, a nyelvi humornak a szerző által tudatosan vagy önkéntelenül aktivált narratológiai, filozófiai, pszichológiai, logikai, matematikai, biológiai, spirituális, ludológiai implikációit. Carroll munkásságának mediális sokszínűségére fókuszálva vizsgálom a nonszensz szépirodalmi, képzőművészeti, természettudományos, vagy épp teátrális alakváltozatait.

Elemző fejezeteimben (2.-6. fejezet) szövegközeli olvasatokban igyekszem feltárni a carrolli életmű meghatározó alkotásainak jellegzetességeit, a metamediális, metaimaginatív játékra

mint közös nevezőre koncentrálna. Bár a Carroll által kipróbált műfajok és médiumok változatos formáiból meríték – a regények mellett párhuzamosan tárgyalom és párbeszédbe állítom egymással költészetét, pamfletjeit, matematikai-logikai műveit, filozófiai-pszichológiai eszmefuttatásait és képkalkotói (illusztrátori, fotográfiai, könyvdizájneri, művészeti menedzseri) munkásságát, valamint számtalan önreflektív paratextusát – visszatérő referenciapontként szolgál Carroll legismertebb produktuma, az Alice regénypáros. Az Alice regények magukba sűrítik a carrolli nonszensz majd minden jellegzetességét, s lehetővé teszik a nonszensz értelmetlenségének megértésére törekvő különféle interpretációs megközelítések összevetését, illetve a nonszensz fordíthatatlanságának és adaptálhatatlanságának kérdésköreinek megvitatását.

A nonszensz játékosságával összhangban többféle elméleti irányzat kreatív kombinációjával, összebarkácsolásával alakítottam ki a carrolli korpusz elemzésére használt metodológiai eszköztárat. A nonszensz szépirodalmi formáinak elemzése során főként a posztstrukturalista szubjektumelméletek nyelvfilozófiai meglátásaira támaszkodom. Amellett érvelek, hogy a nonszensz irodalom eklatánsan példázza a folyamatba helyezve kockára tett, elbizonytalanodó szubjektum és jelentés (*subject and meaning in process*) de/konstrukcióinak összefüggéseit azáltal, hogy szimultán viszi színre azok mikrodinamikai és makrodinamikai aspektusait. A fikció gyakorlatába ültetve a pszichoanalitikai-fenomenológiai ihletésű kristevai valamint az ideológiakritikai orientációjú foucault-i szubjektumelméletek dilemmáit egymásba ölti a szubjektum-fegyelmző diszkurzív hatalmi technológiáknak illetve a szubjektíváció belső testi-lelki pszichoszomatikus szintjeit szervező primordiális ösztönkésztetések, tudatáramlások, vágymozgások ellenarratíváinak működésére vonatkozó meglátásokat.

A nonszensz irodalom értelmezése során kulcsfontosságú jelentőséggel bír számomra Julia Kristeva forradalmi költői nyelv fogalma, mely a szubjektumot szimbolikusan rögzítő nyelvi állítást belülről felforgató, szemiotikus modalitás preverbális szomatikus energiáinak a jelölő folyamatban játszott szerepére hívja fel a figyelmet. Olvasatomban a nonszensz olyan, a kristevai értelemben vett „marginális diszkurzív,” ami a ritmikusság, az akusztikus intenzitás, a grammatikai szabálytalanság, a szóképzavar halmozások szokatlanságukban mellbevágó erejével képes átmenetileg visszacsatolni a nyelvbe-vetett szubjektumot a nyelv-előttel szemiotikus ósáramlásba, a heterogén testi való érzetébe, a társadalmi/nyelvi/identitásbeli határsértő rendbontást előidéző szabadságvágy kiteljesedésébe.

A kristevai preverbális energiák keltette szövegmozgást azonban ellensúlyozza a Jean Jacques Lecercle által a nonszensz filozófiájának alappilléreként tételezett metanyelvi meglátások jelentésrögzítési törekvése: a foucault-i makrodinamikához közelebbi, hatalom-diszkurzív-szubjektíváció viszonyrendszerére való tudatos önreflexivitás, mely a lecercle-i olvasatban a viktoriánusok bevezette iskolarendszer oktatási rendjére, tankötelezettségére adott válaszreakcióként is értelmezhető. Ezen a nyomon a carrolli nonszenszben a nyelv fegyelmző, valamint felforgató jellegére vonatkozó felismeréseket az adott történelmi-társadalmi kontextusba ágyazva igyekszem értelmezni, a szerző életútja és életműve vetületében, szem előtt tartva a viktoriánus Anglia sajátosságait, kitérve arra is, hogy a szerző alakjának kulturális konstrukciója milyen diszkurzív mintázatok, kollektív imaginárius

jellegetességek mentén rendeződik. A nonszensz jelölőgyakorlatainak dinamikája – az értelem és az értelmetlenség, a jelentés és a hangzósság, a metadiszkurzivitás és a preverbalitás, az aktualitás és időtlenség, a jelentéstöbblet és hiány közti ingadozás, amit Deleuze (Carroll kapcsán is) a nyelv dadogásának nevez – jól szemlélteti a szubjektum és jelentés folyamatban „leendését” (*devenir*), kaleidoszkopikus változékonyságát, melynek megragadása, olvasatomban, a műfaj fő érdeme. A carrolli életmű mediális sokszínűsége tovább példázta ezt a – viktoriánus éra sajátosságaiban lehorgonyzott – képlekenységet.

Természetesen elemzéseim során igyekszem megidézni a nonszensz irodalom kritikai recepciójának meghatározó írásait, továbbgondolva többek közt Wim Tigges, Elisabeth Sewell, Susan Stewart vagy Michael Heyman felvetéseit. Megállapíthatjuk, hogy a műfaj kanonizálódásához hozzájáruló, monográfia terjedelmű tanulmányok többnyire életműveket tárnak fel, szövegek közötti kapcsolatokat térképeznek fel, műfajtörténeti áttekintést, -tipológiai strukturálást végeznek, esetleg nyelvészeti sajátosságok, poétikai jegyek, filozófiai implikációk számbavételét célozzák. A kreatív kombinációk jegyében én egy a beszélő szubjektum elméleteibe ágyazott, a nonszensz különböző megközelítéseit egymással párbeszédbe állító, interdiszciplinaritásra törekvő és több médiumra alkalmazható elméleti háttérből közelítek a nonszensz felé. Komplementerként kezelem a kristevai és a lecercle-i nyelvfilozófiai téziseket, felfedem a J.K. Chesterton-féle fantáziaelmélet és a Marguerite La Caze-féle kortárs feminista teória metszéspontjában a másakra való rácsodálkozás etikájának a képzelet révén empatikus szolidaritásra buzdító programját, vizsgálom a teológiai és a matematikai nonszensz összhangját, és legfőképp a verbális és vizuális reprezentáció határvidékeinek átfedéseit és ennek a plurálisan pulzáló carrolli szövegvilágok létrejöttében játszott szerepét. A nyelv korlátait feszegető verbális jelhasználat vizsgálatakor az interkulturális, interlingvális jelölőmozgásokat is nyomon követem, mikor az utolsó fejezetben a lefordíthatatlan nonszensz magyarítási kísérleteit tekintem át fordításelméleti és gyakorlati szempontokat is szemügyre véve, a badarság globális sajátosságait felderítve, a jelentéstúlburjánzás határtalansága mellett érvelve.

Bár a nonszensz irodalom főszereplője maga a nyelv, azonban, olvasatomban, a carrolli narratíva lényege, hogy ötvözi a jelentéslétrehozásban az olvasó aktív részvételére számító – a „jelölő mágiájába, az írás örömebe,” a textus szövésébe a befogadót is társalkotóként bevonó – barthes-i „írható szöveg” (*texte scriptible/ writerly text*) jellegetességeit a „nézhető szöveg” illetve a „mondható szöveg” sajátosságaival (*watchable/ speakable text*). Előbbi a szöveg vizualitására, utóbbi annak orális öröme, akusztikus hangzósságára helyezi a hangsúlyt. Ez a fajta szövegenerálás affektív, kognitív, korporeális szinteken is bevonja a befogadót a jelentésalkotás és -összeállítás folyamatába. Több érzékszervünkre hatva a nonszensz transzverbális, szenzuális, érzéki élményét domborítja ki; míg mind az egyes alkotáson mind az életművön belül a több médium összekapcsolására építő szövegenerálás a transzmediális történetmondás előfutáraként is értelmezhető. Ennek megfelelően a szemiotikának a nonverbális jelek működését elemző irányzataira is jelentősen támaszkodom elemzéseim során. Szó és kép „polimorf fúziójának” lehetséges alakzatait vizsgálva, szöveg és illusztráció összetett kapcsolatának elemzésekor olyan klasszikus képelméleti fogalmakat idézek meg, mint W.J. T. Mitchell „kép/szöveg” tipológiája, Liliane Louvel „ikonotext” és „voyure”

(kukkolvas/ képolvasó-betűleső) fogalmai, míg a verbális és vizuális nonszensz dialogikus összjátékának értelmezését Gombrich kacsanyúl trükkrajzának optikai csalódást keltő befogadásához, illetve Magritte a reprezentáció korlátait tematizáló „Ez nem egy pipa.” metafestmény működéséhez hasonlítom. Jó hasznát veszem a kortárs képeskönyv tudomány (*picture book studies*) elméletiróinak, Maria Nikolajeva, Perry Nodelman meglátásainak is az illusztrált mesekönyveket szervező ikonotextuális dinamika tanulmányozása során. Külön fejezetet szentelek a kép-szöveg viszony egy másik, a vizualitás elsőbbsége jegyzte formájának a carrolli életműben kulcsszerepet játszó fotográfiai munkásság, a fotózásról írt szépirodalmi szövegek, a fotókon megjelenő könyv és fantáziatévékenység, a reprezentációban megfoghatatlan, tünékeny prezenciát megelevenítő gyerekest fotóművészeti ábrázolásának vizsgálatakor, Roland Barthes, Walter Benjamin, Susan Sontag fotóelméleti írásaira támaszkodva.

A beszélő, nyelvhasználó szubjektum posztszemiotikus elméleteit ötvözöm a megtestesült szubjektum teóriáinak meglátásaival. A fényképek elemzése során a feminista testtudomány, a szövegelemzések során pedig a korporeális narratológia közelítéseit alkalmazom, amellest érvelve, hogy a nonszenszt jellemző metamorfikus test ábrázolása, a fotón a felnövekedésében megállított, miniatürizált, az Alice regényekben a hol óriásra nyúló, hol összetörpülő kislánytest tökéletesen megtestesíti a nonszensz képlékeny jelentéseinek kaleidoszkopikus alakváltozásait. A képszöveg interakciók ikonotextuális dinamikája az értelmezés szenzoriális aspektusait hozza játékba, szomatizálva a szemiozist kiszakít a lineáris gondolkodásból. A verbális, vizuális, akusztikus, taktilis impressziók dekódolása az interpretációs aktust korporeális élménnyé fordítja, s ugyanakkor reflektál is a testiség szükségszerű szövegbezártságára.

A beszélő állatokra és a darwini nonszenszre koncentráló fejezetben foglalkozom az antropocentrikus perspektívából objektumnak minősülő nonhumán szubjektumokkal is. A beszélő állatok fiktív figuráinak példáján keresztül bemutatom, hogy a hierarchizált hatalmi viszonyokat stratégikusan lebontó, a nonszensz poétikát és politikát összefonó, carrolli vezérelv szerves részét képezi a fajista kirekesztés elleni fellépés, a különböző létformák szolidáris együttélésének, egymás – a mégoly artikulálatlan megnyilvánulások, suttogások, sikolyok – kölcsönös észrevételének, meghallgatásának igénye, mint egy emberséges, morális kötelezettség megfogalmazása. Derrida, Haraway, Wolfe *humanimal* (ember-állat viszonyokat teoretizáló) filozófiái tükrében olvasva Carroll írásait felsejlik, hogy az állat legelemibb meghatározója a többértelműsége (egyszerre lehet házikedvenc, bestiális idegen, Isten teremtménye, préda, trófea, étel, fiktív önarckép, stb), ami nézőpontváltásra, jelentésrevideálásra ösztökélve valamint a prekaritást, a sebezhetőséget, esendőséget, a félreértésben „leendésünket” kollektív létélményként tételezve képes a nonszensz műfaj lényegét megragadni.

Az alkalmazott elméletek markánsan interdiszciplináris jellege okán elemzéseimbe belefonom más kortárs kultúrkritikai, irodalomelméleti irányzatok fonálait is, érintőlegesen tárgyalva térelméleti, játékelméleti, narratív/performatív identitáselméleti téziseket. Az eredményezett multifokális összhangban áll Carroll munkásságának általam hangsúlyozni kívánt diszciplináris sokszínűségével.

Az első analitikus fejezet a carrolli nonszensz legevidensebb, nyelvi, szépirodalmi manifesztációit elemzi, Carrollt mint szójátékos nyelvfilozófust helyezve a vizsgálódás fókuszába. A Szó/Játék fúzió, a fikcionális szövegek védjegyeként számontartott verbális lelemény változatos alakváltozatainak lajstromba vételével teszek kísérletet a lírai nonszensz tipologizálására. Foglalkozom a nonszensz nyelvfilozófiai jelentőségével (a transzverbalitás és metadiszkurzivitás dinamikájával, a jelentés-kiüresedés/túláradás, a kimondhatatlanság és túlbeszélés kettősségével, a jelentésnélküliség lehetetlenségének és a félreértelmezés szükségességének együttállásával, a szó és hang materiális, szenzoriális [vizuális, akusztikus] aspektusaival). Terítékre kerül a nonszensz identitáspolitikai és etikai tétjeinek (a fantázia felelősségének, a képzeleti ellenállás lehetőségeinek, a rácsodálkozás morális felelősségének), valamint humorpoétikai vetületeinek tárgyalása, a nonszensz egyéb, diszciplinakon és médiumokon átívelő – teológiai, matematikai, ezoterikus, architekturális, természettudományos, muzikális és képzőművészeti – aspektusainak megvitatása mellett. A nonszensz intermediális vetületei kapcsán az ikonotextuális non-reprezentáció és a metaforikus képes beszéd a badar-effektus létrehozásában betöltött szerepét tanulmányozom.

A második elemző rész a Kép/Szöveg interakció működésére, illetve Carroll illusztratori, könyvdizájneri és művészeti vezetői, art direktori tevékenységére összpontosít. Feltárom a szerző vizuális történetmondásának és piktoriális/ okulocentrikus fantáziatevékenységének tanúbizonyságait (rébuszlevelek, amatőr illusztrációk, rajzos mesemondás szeánszok), majd tüzetesen szemrevételezem az Alice regények ikonotextuális dinamikáját a szerző Carroll és a regények Macmillan kiadásait díszítő metszeteket alkotó, népszerű viktoriánus illusztrátor, a *Punch* karikaturista, John Tenniel együttműködése tükrében. Arra a kérdésre keresem a választ, mire is képes egy képeskönyv, milyen módokon igyekeznek az elmondhatatlan leképezésére törő illusztrációk a verbális nyelvi humort az interszemiotikus fordítás során vizuális formába önteni, hogyan tudják a képek – a mimézist és reiterációt messze meghaladva; a metakép, a piktoriális-orális esszencia, a tipográfiai illuzionizmus formáit öltve – a nonszensz élmény intenzitását fokozva, felváltva kiegészíteni, továbbgondolni, vagy akár felülírni, ellenpontoszni a szöveget. A Carroll-Tenniel kollaboráció során kép és szöveg stratégikus kombinációi és elrendezései sajátos pozícióba invitálják a befogadót: az olvasó egyszerre néző, hallgató, felelő mesemondótárs, aki a játékszerré avanszáló könyvtárggyal interakcióba lépve, kép/szöveget animáló lapozgatásával sodorja előre a ludikus narratíva, az intermediális kvalitásai okán kooperatív mesélés folyamatát. A *voyure (voyeur-lecture)* képolvasó-betűleső élménye egy köztes teret nyit meg, vizualizálhatóságon és verbalizálhatóságon túl, a metamorfikusságában csak hiányosan, hiányaiban reprezentálható kislánytest számára, mely a fotografikus munkásság fókuszában kerül további feltérképezésre.

A harmadik elemző fejezet a fotó/irodalom kapcsolatra koncentrálna Carroll fényképészeti munkásságát állítja párbeszédbe a szépirodalmi szövegekkel. A fotográfiát vezérmotívumként, konceptuális keretként, összekötőként tekintem Carroll metamediális kapcsolódások szervezte életművében. Párhuzamosan olvasom a szerző fotóról szóló írásait – a képalkotás kihívásaira reflektáló humoros verseit, novelláit – és a gyermeki képzelet tevékenységeit (a szín/játékot, az álmod(oz)ást, mesélést, olvasást) tematizáló fotográfiáit. Jonathan Crary nyomán amellettt érvelek, hogy Carroll munkáit meghatározza az optikai

találmányok demokratizálásához köthető, 19. századi vizuális fordulat. A kislánytest ábrázolhatatlanságának Carrollt foglalkoztató dilemmáját köthetjük a modern érzékelés filozófiájának sarkalatos pontjává avanszáló 'megfigyelő és megfigyelt' közti fenomenológiai viszony problematizálásához, de tekinthetjük a viktoriánus Anglia változó gyerek(kor)képével kapcsolatos aggályok és fantáziák szimptomatikus manifesztációjaként is. A gyermek természet és kultúra, hús-vér fizikai valóság és éteri eszmeiség, realitás és fikcionalitás ellentétpárjai között ingadozó köztes léte a nonszensz eleven megszemélyesítője. A fotografikus testábrázolás és az irodalmi nonszensz közös mozgatórugója a hiány és a jelenlét összeegyeztethetlenségéből fakadó feszültség: ahogy a jelölő sohasem érheti utol a folyton továbbsikló és asszociatív konnotációi révén megsokszorozódó jelöltet, a fotográfia is – ahogy Hans Belting írja – sziszifuszi küzdelmet folytat az illékony prezenciának a reprezentációban való megragadásával. A metaforikus jelentés és a póre testiség egybemosódása, a spontaneitás és a suta megrendezettség kettőssége, a *paintograph*, a festményre retusált fotó mediális egyvelege tovább fokozza a jelentések ambivalenciáját. A gyermekbarátok visszaemlékezései fényében, a viktoriánus vizuális kultúra jellegzetességei kontextusában, a fotók alapos elemzésével mutatok rá a carrolli fotográfiai munkásság kritikai recepcióját sokáig meghatározó félreértelmezések tarthatatlanságára. Olvasatomban a leghíresebb és legvitatottabb gyerekfotók – Alice Liddell mint Kis Kolduslány, Evelyn Hatch mint odaliszk és Agnes Grace Weld mint Piroska – törékeny fétisek: egyszerre a vágy képei, a valóság szimulációi, a feledésre ítélt múlt mementói, a futurista technológia produktumai. Élőképikben rákérdeznek a gyerekség kulturális konstrukciójára és dekonstruálhatóságára, megjelenítik miképpen projektálódnak különböző jelentések a másikként tételezett gyerekestre, ugyanakkor cselekvőkészséggel ruházzák fel a gyermekmodelleket azáltal, hogy mikroszínházi jelenetekben közös játéktérbe bevonva társalkotóvá léptetik őket elő. Megkísérlem feltárni miképp rétegződik egymásra Carroll munkáiban a fotográfia technológiai, filozófiai, pszichológiai, spirituális, teátrális és képanyelvi aspektusainak problematizálása.

A következő fejezet Carroll kevésbé ismert állatvédő munkásságát tárgyalja, a sajátos, „darwini, etológiai nonszenszt” átható ember-állat-nyelv viszonyrendszer problematizálására, a szépiásokban és pamfletekben közvetített non-antropocentrikus etikára fókuszálva. A carrolli fikciót benépesítő állatfigurák a 19. század végi episztemológiai válság jegyeinek hordozói: emberi személyiségjegyeket, élettapasztatásokat testesítenek meg, s ugyanakkor a humán privilégiumként tételezett nyelv használóiként, a beszélő szubjektum pozícióját bitorolva az emberség korlátaira, a Létezők Nagy Láncában elfoglalt helyére, a humanitás határaitól kérdeznék rá. Bár a nyelv hivatott az embert megkülönböztetni az artikulálatlan hangon szóló állattól, a nonszensz irodalom lényege épp a verbalizáció előtti zörejt, az akusztikus hangzósság jelentés(de)formáló képességeink hangsúlyozása, a zajok értelemmel töltése. Az artikulálatlan hang – az állati hörgés, sikoly, ricsaj – is történetformáló erővel ruházódik fel Carroll nagyon is „hangos” szövegeiben. Sőt különleges intermediális játék során a képeken megjelenített zaj „fülelő voyeurként” pozicionálja az olvasót. A „darwini nonszensz” a viktoriánus természettudományos ismeretterjesztés retorikáját és ikonológiáját hasznosítja parodisztikusan újra. Egyúttal a kreatív költői nyelv manővereit a természetes adaptációval járó biológiai diverzifikáció, mutáció, hibridizáció verbális megfelelőiként

kezelve igyekszik ellensúlyozni az új keletű biológiai teóriák kiváltotta elbizonytalanodást. Elemzem a tudományetikai és morálfilozófia megfontolásokat a *Snyárk vadászatban* és a pamfletekben, feltérképezem a non-antropocentrikus etika alakváltozatait a *Sylvie és Bruno* és az *Alice* regénypárosok tükrében. A viktoriánus gyermek és állat alárendelt helyzetének hasonlósága okán érvelek amellett, hogy a nonszensz célja az empátiagyakorlat, az elhallgatottak hangjának kihangosítása. Az állattal és állatként való beszéd összevetése kapcsán kitérek az autobiografikus állat és a beszélő húsok mint az élőlények közti szolidaritást sürgető nonszensz-figurák derridai elméletírások nyomán történő megvitatására. Azt állítom, hogy Carroll, természetfilozófiai jelentésrétegeket aktiválva, a fajista, antropocentrikus látásmódon túlra hív, a különböző létformák, viselkedésfajták, percepció- és kogníciómintázatok sokféleségével, diverzitásával való szembesülésre késztet, a másság empátiikus megérteni vágyására sarkall.

Az utolsó elemző fejezet a nonszensz fordíthatóságának vagy fordíthatatlanságának dilemmáját, az interkulturális és interlingvális nyelvi közvetíthetőség komplex kérdéskörét veszi górcső alá a 19. századi Anglia viktoriánus kulturális miliőjébe ágyazott, nyelvi humorra építő fantáziavilágoknak a 20.-21. századi magyar nyelvű, kultúrájú közönség számára való adaptálhatóságára koncentrálna. Amellett érvelek, hogy a nonszensz szöveg – a szépírásokban gyakran meta-szinten is színre vitt – értelmezési folyamata hasonlít a fordításéhoz, amennyiben egy forrásnyelvi közlésként nem automatikusan dekódolható badar beszédaktust kell az értelem „célnyelvére” átkonvertálnunk. A nonszensz ludikus, interaktív potenciálja éppen abból fakad, hogy magában hordozza a lefordíthatóság lehetőségét, az interpretáció kihívását; azonban, fordítás helyett mindig szükségszerűen fordítás is, hiszen jelentésrögzítés helyett a jelentések túlbujánoztatása felé halad. Bemutatom, hogy Carroll miképp fejleszti a nonszensz fordításpoétikát szövegmotorrá: az anyanyelv idegen nyelvekkel való ütköztetése vagy idegenné defamiliarizálása a nyelv szövetének materiális valóságának érzékeltetésére szolgál. A carrolli nonszensz szöveg bővelkedik a fordítás különböző formáiban: a parodisztikus versátiratok az intralingvális textuális transzfert, a szöveg-illusztráció viszony az interszemiotikus fordítást, a francia vagy német vendégzavakkal játszó nyelvközi szellemességek az ifjú olvasók idegen nyelvi kompetenciájára apelláló interlingvális fordítást példázzák. Carroll korai fordítóival való levelezése, az *Alice* mese nyelvtanulási segédeszköznek való ajánlása, vagy a verbális és matematikai nyelv közti átjárhatóság vizsgálata is alátámasztja a szerző fordítás iránti érdeklődését. Carroll első *Alice* könyvének hat magyar fordításának összevetésével – Altay Margit 1927, Juhász Andor 1929, Kosztolányi Dezső 1935, Szobotka Tibor 1958, Varró Zsuzsa és Dániel 2009, Szilágyi Anikó 2013 – igyekszem a nonszenszt illető különböző fordítói stratégiák színeváltozásainak diakronikus metszetét felvázolni. Megállapítom, hogy a korai domesztikáló fordítási megoldásoktól a foreignizációs technikák felé való elmozdulás egybeesik a gyermek(kor)kép – fordításban tükröződő – változásával, a kezdetben infantilizált gyermekolvasó/szereplő kreatív képzelgésében elismert társszerzőként való pozicionálásával.

A carrolli nonszensz sajátossága, hogy jelentésösszezavarodást generál, de illedelmes távoból szemléli a karneváli káoszt, megmártózik, de (az artaud-i radikális hangköltészettel ellentétben) nem süllyed el a nyelv preverbális mélyrétegeiben; a felszínen barangolva

tapogatja ki a reprezentáció szubverzív alakzatait. A kérdés számomra, hogy az értelmező miképp tudja dekódolni, a fordító pedig reprodukálni ezeket a retorikai manővereket? Amennyiben a nonszensz (anti)humor lényege, hogy nem tudjuk pontosan megmondani, min is derülünk, hiszen a metavicc-szerűség lényege, hogy a humor nyelvi-kommunikációs közvetítésének/reprezentációs buktatóinak nehézségei készítenek nevetésre, dilemmaként merül fel, hogyan lehet ezt az olykor komikus, olykor melankolikus jelentéselbizonytalanítást más korokba, kultúrákba, nyelvekre, médiumokba átültetni?

III. Új tudományos eredmények tételes összefoglalása

Az első fejezetben a magyar nyelvű világirodalomtörténetírás egy hiányosságát pótolva tűztem ki célul Lewis Carroll életének és munkásságának – tudományos igényű, a nemzetközi szakirodalomra (biográfiai, történeti és elméleti írásokra egyaránt) támaszkodó, valamint primér forrásszövegekből merítő – ismertetését, kitérve a *Carroll studies* mintegy félszázados tudományterületén meghatározó kritikai tendenciák áttekintésére is. Bár foglalkozom a Carroll markáns szerzői figuráját övező mítoszok kialakulásával, s feltárom, hogy miképp olvasódik egybe/egymásra az életmű és az életút, az elveszett vagy megsemmisített naplóoldalak és a rejtőzködés kompenzációjaként dekódolt grafománia nyomán egyformán kiismerhetetlenként tételeződve, célom az alkotásokat a viktorianizmus kulturális sajátosságaitól dekontextualizáló, a heterogén korpuszt harmonizáló, közös szövegmotort ignoráló félreolvasatok elosztatása.

Hangsúlyozom Carroll szerzőséghez való ambivalens viszonyát. A Charles Lutwidge Dodgson születési név a latinizáló szójátékkal képzett álnévre cserélése egyszerre jelölheti a magánszféra elrejtésének szemérmes vágyát, a tudományos (matematikai) és művészi (szépirói) pálya szétválasztásának igényét, de az egyedi eredetiségében elismertségre számottartó fantáziavilág számára egy jól felismerhető, marketingelhető „márkanév” stratégikus kialakítását is. Ugyanakkor Carroll szerzői imidzsének részét képezi a szerzőség fogalmának radikális felbomlasztása, elcseppfolyósítása is. Művei keletkezéstörténetére reflektáló metaszövegeiben következetesen elhatárolódik az auktor autoritásától. Vallomásai szerint magányos sétái, álomból felriadásai alkalmával csupán hagyja, hogy a tudatelöttes mélyrétegeiből váratlanul felbukkanó, magát-mondó-mese átáramoljon rajta. Emellett az elhallgatott kicsinyek önkéntes szócsöveként a mesemondás-eseményt megszakító gyermeki hozzászólásokat is beépíti a szövegébe, melyet olyan nyitott szöveggként strukturál, hogy a mindenkor olvasó is beleszólhasson, aktív része lehessen a jelentés megalkotásnak, illetve nonszensz lebontásának, felforgatásának. Ráadásaképp szépírásait az egymásban tükröződő, fiktív önarcképek túlburjánzása jellemzi, mely megelőlegzi a megfoghatatlanságában kényszeresen fikcionalizált én és a félreértéseiben revitalizálódó szövegvilág élményét mint a leendő Carroll-recepció meghatározó tapasztalatát.

Ahogy a *Carroll studies* kritikai recepció elnevezése is utal rá, lehetséges, hogy Dodgson egyéb médiumokban, műfajokban, művészet- és tudományterületeken végzett munkássága feledésbe merült volna Carroll álnéven jegyzett irodalmi teljesítménye híján. Mégis amellet érvelek, hogy Dodgson életműve nem csak Carroll szépirói teljesítménye fényében tarthat számot érdeklődésünkre. A mediális és diszciplináris sokszínűségében figyelemre méltó

matematikai, logikai, fotográfiai, illusztrátori, ludológiai, pamfletista tevékenység új megvilágításba helyezi a gyermekirodalmi klasszikusként kanonizált irodalmi műveket. Valamint új interpretációs irányvonalakat körvonalaz a nonszensz poétikának és politikának az életművet átható, médiumokon átívelő szövegmotorként való tétélezése is.

A carrolli életmű tanulmányozása eredményeképp fontos következtetéseket vonhatunk le a nonszensz irodalom hatásmechanizmusára vonatkozóan. Megállapíthatjuk, hogy a nonszensz irodalom szembesít a nyelv, mint egyezményes jelrendszer visszásságaival: fegyvelmező, hatalmi technológiaként való működtethetőségével és költőiségének kreatív, ellen-narratíva-generáló, rendszer-revíziós erejével, nyelvbe vetettségünk elnyomó és felszabadító aspektusaival, a jel uralhatatlanságával és újrakódolhatóságával, az értelmezési kényszerünkből fakadó jelentésnélküliség lehetetlenségével és a szubjektív olvasataink, a konnotatív-asszociatív jelentéstöbbletek sorjázása okán bekövetkező félreértések elkerülhetetlenségével.

A nonszensz egyszerre gyermeki és felnőtt-műfaj: a szójátékok, a kitalált kifejezések eltorzult szóalakjai, a defamiliarizált diszkurzus hangzósságának felerősítése és jelentések fölébe kerekítése, a képtelen költői képek kavalkádja párhuzamosan viszik színre a gyerek nyelvvel való ismerkedésének zökkenőit, a kezdő (anya)nyelvtanuló írásba-olvasásba való bevezetésének kalandos konfliktusát és tematizálja a reprezentáció korlátozottságába már befásult, érett nyelvhasználó szabadulásának lehetőségét a nyelv börtönéből. A humoros örömködés és az infantilis badarság jelmezébe bújtatott élc lehetővé teszi a legelnyomóbb rendszer által is jóváhagyott, mert észrevétlenül maradt, komoly társadalomkritikát és morális önreflexióra hívást. A bonyolult nyelvfilozófiai üzenet – a szavak és a hatalom viszonyára, a jelentések uralhatóságára, a költőiség forradalmi potenciáljára vonatkozóan – a líra legegyszerűbb, embrionikus formáiban is testet ölthet: gyerekdalocskákban, mondókákban, kiszámolóokban, ölbéli ringatókban, halandzsában.

Olvasatomban a műfaj 'gyermeki' és 'felnöttes' aspektusainak lényegét két francia teoretikus nyelvértelmezése fényében tisztázhatjuk leghatékonyabban. Julia Kristeva nyomán a nyelv „forradalmi költőiségével” társítható nonszensz a szimbolizáció-elöttes, preverbális, szenzoriális-korporeális-akusztikus élményekben gazdag, gyerekkor-közeli, infantilis, szemiotikus régióhoz közelít, míg Jean Jacques Lecercle szerint érett metanyelvi felismerésekhez vezet, a beszélő verbális onnipotenciájának illúzióját kifigurázva, a valóság nyelvi leképezhetőségét firtatva, a rendellenes nyelvműködtetés alternatív jelentésképző diszfunkcióira ébresztve rá. A nonszensz irodalom a szómágia világa: mesélő állatok, feleselő növények, okoskodó tárgyak, önálló életre kelő szófordulatok (szereplőként antropomorfizálódó, literalizált metaforák, képversek, illusztrációiban vizuális szójátékok) népesítik be. Valódi főszereplője azonban maga a nyelv, a reprezentáció korlátaira, az értelmezés buktatóira, a jelentés hiátusaira és túlsordulásaira reflektál, a kimondhatatlan túlbeszélésének késztetését tematizálja.

A carrolli nonszensz nem csupán irodalmi jelenség, de egy korszellem sajátos kifejeződése is. A műfaj közvetlenül a viktoriánus Anglia különleges kulturális kontextusából sarjad, s ambivalenciái jól megragadják az éra jellegzetes, az egymásnak ellentmondó világnézetek

párhuzamos együttállásából fakadó episztemológiai válsághelyzetét. A viktoriánus Angliát a tradíció, a tranzíció és a transzgresszió hármasa jellemzi: a hagyományos humanista erkölcsi értékekhez való ragaszkodás (akárcsak a gyermekkor tiszta képzeletéből való ihletmerítés) a *múltbanzés* élményét vegyíti a progresszív technológiák előidézte *jövőbevagyódással*, mely a *jelenvalóban létezés* jelentőségének önreflektív tudatával együtt, olyan temporális konfúziót hoz létre, amit a nonszensz irodalom képes leghatékonyabban megragadni. Az éra ellentmondásainak sokasága önnön korlátaink beismerésére késztet. Ám ugyanakkor ez a szembenzés, paradox módon, valamiféle felsőbbrendűségérzéssel is felruház: az ember az egyetlen élőlény, aki tudja, hogy nem tud mindent, aki tudja, hogy meg fog halni, aki tudatosan igyekszik, hiábavalósága dacára, történetek segítségével értelmezni maga, mások s a mindenség megérthetetlen aspektusait. Ezt az inherensen emberi, kompozíciós kényszert, a káosz strukturálásának, az értelmetlenség értelemmé fordításának vágyát, a rendszerezés racionális készítésének és a rendetlenség primordiális vonzásának kettősségét viszi színre meta-módon a nonszensz irodalom; egyúttal nyelvet öltve, fityiszt is mutatva neki.

A fantasztikus irodalomhoz hasonlóan a nonszensz irodalmat is gyakran éri az a vád, miszerint a csodás képtelenségekre épülő szövegvilágok élvezete a valós élet történéseivel való szembenzés kudarcaként, a társadalmi felelősségvállalás elől menekvő, éretlen személyiség kompenzatorikus eszképzizmusaként értelmezhető. Ezt cáfolandó, bemutatom, hogy a nonszensz poétikai és politikai programjai elválaszthatatlanul összefonódnak egymással. A Carroll pamfletjeiben megvitatott korabeli politikai jelenségek, társadalmi szokások, diszkurzív gyakorlatok kritikája fikcionalizált, bújtatott, (anti)mesei formában megjelenik szépírásaiban is. Feje tetejére állított fantáziavilágai rendre pellengérré állítják a monarchia szokásjogát és intézményrendszerét, a gyarmatosítás erőszakosságát, az igazságszolgáltatás visszasságait, az oktatásügy hiányosságait. Több szinten fogalmazzák meg a társadalmi berendezés kritikáját, az osztály-, rassz-, nem-, kor-, faj-alapú megkülönböztetésből fakadó igazságtalanságokat. Teszik mindezt a hagyományos interpretációs attitűdöket, kanonizált mesternarratívákat és normatív kulturális skripteket destabilizáló versparódiák, csak úgy, mint a fennálló hegemónikus rendet kikezdő, „újrahasznosított” fabula és karneváli műfajok hagyományai, vagy a dialogikus, polifonikus narratíva szubverzív elbeszélői stratégiái, az eltérő hangok ütköztetése, az irónia többletértelme, a szövevényes intertextuális utalásrendszer, a diszciplináris, mediális sokrétűség jóvoltából.

A nonszensz alkotásokban az értelem/értelmetlenség reláció megbolygatása mindig önmagán túlmutat: a szerző/olvasó, felnőtt/gyerek, rend/játék, jelenlét/hiány, én/másik, szubjektum/objektum, ember/állat, hang/csend, szó/kép, szám/írás ellentétpárok hierarchiájának stratégikus elbizonytalanítását, s ezzel a mindenkori hegemónikus hatalmi viszonyok megkérdőjelezését célozza. Ahogy Bollobás Enikő írja a szubjektum-performativitás irodalmi ábrázolásai kapcsán: „Minél több ilyen [az alany/tárgy bináris felosztását követő] kategóriapár destabilizálódik – vagyis minél több lesz rögzítetlen, plurális és elmozduló, közties és határátlépő – annál nagyobb annak az esélye, hogy az addig ’senkivé’ rögzített személy sikeresen felléphet az őt interpelláló ideológia ellen és önmagát ’valakivé’ alkothatja meg.” A nonszensz narratív rebelliója tehát alanyképző diszkurzív

performanciaként is működik – logikája szerint, a szavak átkódolása révén kibillentett jelentések következtében előidézett „jelentésbővülés változást hoz a dolgok fennálló rendjében.” A költői nyelv forradalmisága túlsordul a könyv lapjain; hangot adhat az elhallgatottaknak. Anna Barton és James Williams nagy volumenű nonszensz-elméleti antológiájának bevezetőjének szavaival, a nonszensz a más(ik)ságra fókuszálva gyakran emberségünk még önmagunk számára is feltáratlan aspektusainak ad teret, s „veszi a bátorságot, hogy mindazok személyéhez és nevében szóljon, akik valamilyen okból kiszorultak a társadalom jelentés-alkotó tevékenységének kollektív játszmájából, legyen szó gyerekekről, tébolyodottakról, szunnyadó álmódókról, rabszolgákról, nőkről, ihletett költőkről, a heteronormatív mátrixon kívül-eső queer emberekről, vagy állatokról.” Az „értelem” fogalmát megkérdőjelezve, megbolygatja azokat az előfeltevéseket, amiken ez a látszólag semleges és ártalmatlan koncepció nyugszik.

A nonszensz defamiliarizációs manőverei metareprezentációs felismerésekhez vezetnek. Az értelem és értelmetlenség, a létező és kitalált szavak, a nyelv preverbális és metadiszkurzív regiszterei között ingadozó nonszensz arra készíti az olvasót, hogy a világot más kategóriák szerint rendszerezze, mint azt az anyanyelve, az örökölt hagyomány, a megszokásai nyomán tette. Ismerősen ismeretlen fiktív univerzuma folyamatos metareprezentációs újrakereztetésre, átértelmezésre, kódváltásra, nézőpontcserére készíti, másik/mások szempontjából láttatja világunk, gondolkodtat el megszokottságukban megkérdőjelezetlenül hagyott prekoncepcióinkról.

A metanarrativitás egy fontos aspektusa a metafantázia, a gondolkodásról való gondolkodás, a fantáziatevékenységre vonatkozó filozófiai reflexió fikcionális megjelenítése. A carrolli nonszensz mesefantáziák lírai és prózai műfajaiban egyaránt vissza-visszatérő téma az álom működésének feltérképezése filozófiai, pszichológiai, evolúciós-biológiai és spirituális-ezoterikus olvasatban is. A fantáziatevékenység fikcionális ábrázolása számos formában ölt testet a carrolli életmű szövegeiben és képein. Megjelenik mint ontológiai szükséglet, az empátikus kapcsolatiságra épülő kollektív énképzés alapja, terápiás módszer és problémamegoldó túlélési technika: hit és a hitetlenkedés, pszichés automatizmus és intellektuális lelemény, álom és a logika, kogníció és konfabuláció ötvözete.

A carrolli álomgyermek fiktív figurája állandó belső párbeszédében a gyermeki elmeműködésbe bepillantást engedő passzusokat egy mindentudó narrátor gyakran hiper-racionalitásában ironikus kommentárjai egészítik ki. Ezt a többhangú „pszichonarrációt” értelmezhetjük a gyermekpszichológia formálódó tudományágának előfutáraként. A fokalizátor-narrátor Alice kognitív narratológiai szempontból is lényeges meglátásokat tesz arra vonatkozóan, hogy miképpen értelmezzük (félre) a szövegek mentén, kulturálisan előírt narratívákba zárva a világunkat, potenciálisan miként tételezhetjük magunkat szereplőként, szerzőként és olvasóként egyaránt.

Carroll nonszensz fantáziavilágában a pikareszk kalandokba keveredett humán megfigyelő különös fantázialényekkel folytatott eszmecsereje nem más, mint elmeolvasási és együttérzési gyakorlatok sora. Bár ezt a közös fantáziálás révén történő együttes játéktevékenységet értelmezhetnénk a létét történeteken keresztül interpretáló *homo narrans* ünnepléseként is,

Carroll izgalmas poszthumán perspektívából a mesemondási ösztönt minden létforma közös jellegzetességeként tartja számon. Az embereken kívül az állatok (*Csodaország*), a tündérek (*Sylvie és Brunó*), a szellemek („Phantasmagoria”), sőt az objekt orientált ontológia és a tárgy-tudományok felé mutatva a tárgyak (sakkbábuk, kártyalapok) is történeteket mondanak.

A nonszensz világok szereplőinek furcsa észjárása olyan komplex imaginatív tevékenységekkel szembesít, mint az éber álmodás, az ébren álmodozás, a félreemlékezés, a lódítás, a hit és képzelet konfrontációja (el tudom képzelni anélkül, hogy el is hinném), az ellentétes dolgok együttes elgondolása (a gombrichi kacsanyúl illúzió), a képzelet és képalkotás kapcsolata (az illusztrációkra kimutatás a szövegből). Ugyanakkor a carrolli szépírások a nem naturális narratológia által vizsgált, hangsúlyosan fiktív és textuálisan trükkösen megképzett szövegvilágok mentális leképezettségével alaposan próbára teszik az olvasók metafantáziát illető és metafantasztikus (a fantáziatevékenység és a fantasztikus irodalom működésének dekódolására vonatkozó) képességeit, hiszen, ahogy Arnavas írja, a „kognitív deixissel az álom az álomban, a mese a mesében *mis-en-abyme* szerkezettel, a műfajokba ágyazott műfajok burjánztatásával folyamatos újrakeretezésre, de- és recentralizálásra készítik a befogadót” a tüzetes mélyolvasás közben egyre komplexebb, kaleidoszkopikus sokszínűségében felsejlő valóságverziók elgondoltatása során.

A carrolli életművet a metanarratív és metafantázia aspektusain túl inter- és metamediális játékosság is jellemzi abból fakadóan, hogy a nonszensz hatásmechanizmusával Carroll a szépirodalmin túl más diszciplína- és médium-beli kreatív alkotói megnyilvánulásaiban is elsőszeretettel kísérletezett. Bár a carrolli nonszenszt elsősorban szójátékkal, nyelvi leleménnyel szokás társítani, a reprezentáció korlátainak önreflektív feszegetésére, a rácsodálkozás élményét előidéző, nézőpontváltásra hívó, ambivalens jelentés-tülburjánztatásra a szerző nem csak a verbalitás eszköztárával kerített sort.

Carroll, az átlagos viktoriánus értelmiségi mai szemmel nézve reneszánsz ember: egyszerre szépíró, matematikus, fotográfus, teológiában és morálfilozófiai kérdésekben jártas paptanár, az evolúciós és ezoterikus elméletekre fogékony amatőr természettudós, a gyermeki psziché, az emlékezés, az álom elmeműködésében érdekelt lélekbúvár, a társadalmi kérdések iránt érzékeny pamfletista, színházkritikus és hobbiesztéta, bűvész, rébusz- és játékkészítő. Irodalmárként épp annyira foglalkoztatják a szöveg nyelvészeti, szemiotikai aspektusai (a nyelv, mint a rendszabályozás és a forradalom, az objektifikáció és a szubjektiváció eszköze) mint annak ikonotextuális dinamikája (a szöveg és az illusztráció dialógusa nyomán létrejövő jelentéstöbblet), sőt maga a könyvtárgyhoz köthető design, gyártási és promóciós, marketing aspektusok, a szöveg más médiumokra való átültethetősége és a leendő adaptációknak köszönhető utóélete. Érdeklődésének diszciplináris sokszínűsége logikusan vezet a különböző médiumok kipróbálásához, ezek párbeszédbe elegyítéséhez.

Munkásságának komplexitásában lebilincselő mivolta éppen a műfaji, mediális, diszciplináris átjárások, allúziók, rekonceptualizációk, hibridizációk szövevényéből fakad – melyet tetten érhetünk az életmű darabjai között, de az egyes műveken belül is. Carrollt tekinthetjük a transzmediális történetmondás előfutárának. Henry Jenkins definíciója szerint a transzmediális történetmondás során egy konkrét narratíva több mediális platformon kerül

kibontásra, olyan módon, hogy minden egyes szöveg valami új szempontból világítja meg, többlet információval egészíti ki, friss színnel árnyalja a fiktív világ ismeretét, miközben az eredeti nem élvez elsőbbséget az átdolgozásokhoz képest, és az interaktív befogadói élmény során maga a közönség is aktív részese lehet a szövegvilág formálásának. Hogy Carroll mennyire tudatosan aknázza ki a szöveg „hiperadaptogén” kvalitásait, jól példázza az Alice univerzum folytonos revideálása és restrukturálása. Képlékeny materiaként gondol szövegvilágaira, melyek kreatív alakváltozások során át, a semmiből előbukkanó ötletekből öltönek szóbeli mesei formát, érnek írott szöveggé, folytatásos regénnyé, változnak színházi előadásá, logikai rébuszá, gyűjthető játéktárggyá – állnak egymással párbeszédbe, s maradnak fenn olyan nyitott szöveggént, amelynek megfejtése, továbbírása az olvasó feladata.

Carroll erősen vizuális képzeletének számos tanúbizonyosságával szembesülünk a leveleit díszítő firkarajzoktól és képrejtvényektől kezdve a regényeiben a ’nézett’ és ’olvasott’ átfedéseit feltáró tipográfiai játékokig, kalligram képversekig, tükörírásig és optikai metaforáig. Együttműködik kora jeles képzőművészeivel, köztük John Tenniel (Alice regények 1865, 1871), Henry Holiday (*Snyárk vadászat*, 1876), Arthur B Frost (*Rhyme? And Reason?* 1883, *Gubancmese*, 1885), Harry Furniss (*Sylvie és Bruno* regények 1889, 1893), Gertrude E. Thomson (*Three Sunsets and Other Poems*, 1898) alkotókkal. A szöveg és illusztráció kölcsönhatása indukálta ikonotextuális dinamika jelentős szerepet játszik a carrolli nonszensz jelentéslétrehozásában és -összezavarásában. A kimondhatatlan mondása az elképzeltetlenség leképezésével elegyül, színesztétikusan hangos képek, a félreértelmezési folyamatra reflektáló metaképek, vagy az olvasót a badar képszövegvilágba interaktívan bevonó könyvdesign révén.

A viktoriánus korban üttörő jelentőséggel bíró optikai eszközök is narratíva-szervező elemmé lépnek elő. Az összezsugorodások és óriásranyúlások élményeire fókuszáló, feje-tetejére állított logikájú Csodaország a mikroszkóp, a teleszkóp, a camera obscura, Alice kalandjainak második kötete a tükör, a Snyárkvadászat a térkép meg az iránytű, az azonos című verseskötet a „fantazmagória” *laterna magica* szellemképeket idéző látványvetítései, a *Sylvie és Bruno* pedig a thaumatrope bűvös korong optikai játékszer keltette vizuális élményekre építenek. Az utóbbi kettő révén a gyors egymásutánban sorjázó jelenetekben, kinetikus cselekményben, téridő csúszásokban gazdag carrolli álomnarratívákat a mozgókép előfutáraiként is üdvözölhetjük.

Az ismerős nézői pozíciókkal való szembenézés a korabeli viktoriánus olvasó számára a *déjà vu* kognitív disszonancia jellemezte érzetét kelthette, gunyorosan beláttatva, hogy a nézés szkopofil örömet mindig spektatoriális pozíciónk megbízhatóságának felülvizsgálásával járó, önelbizonytalanító introspekció kellene, hogy kísérje. A rácsodálkozás élménye pedig arról biztosít, hogy a látás gyakorlása nem feltétlen tételez hierarchikus néző-nézett viszonyulást. A szkopikus szövegmodell differenciálódására számos példát találunk a carrolli életműben Csodaország improvizatív kollázstechnikájától kezdve a tükörben tükröződő tükrök *trompe l'oeil* effektusától, az álomba ágyazott álmok mentális képalkotásának *mise-en-abyme*-ján át az optikai csalódások változatos alkalmazásáig. A kaleidoszkóp – mint olyan optikai játék melynek forgatásával a benne felsejlő kép végtelen variációban változtatható – kiválóan modellálja a nonszensz irodalom jelentésrétegeinek változatos sokszínűségét.

Kaleidoszkopikus az értelem és értelmetlenség, a felnőtt és gyermeki nézőpont, a lírai és prózai hang, a fantasztikus, misztikus és realista attitűd, az esztétikai, spirituális, tudományos (matematikai, logikai, nyelvészeti, pszichológiai, biológiai, pedagógiai, stb) vetületek, vagy akár a verbális, vizuális, akusztikus, kinetikus, performatív regiszterek vibrálása.

A Carroll írásait leginkább meghatározó vizuális médium az évtizedeken át szenvedélyesen űzött, félprofesszionális szinten művelt hobbija, a fényképezés. A fényképezés felbukkan irodalmi művei témájaként (a fotóval kapcsolatos technikai kihívások, társadalmi prekoncepciók, esztétikai, filozófiai dilemmák szöveges körüljárása révén) és szövegszerző vezérmotívumként (a fotografikus képalkotás részleges perspektívája, emlékezéssel kapcsolatos átfedései, pillanat rögzítő képessége köszönnek vissza szövegeiben). Foglalkoztatja az irodalmi szereplők, illetve az írás, olvasás, fantáziálás élményeinek fotografikus leképezése. Intermediális, palimpszesztikus jelentésrétegeket hoz játékba a festménybe fordított fotó, a *paintograph*, illetve a mikroszínházi jelenetek megrendeztettségét és a gyermeki mintha-játék spontaneitását ötvöző *tableau vivant* élőkép fotó zsánere, melyet párbeszédbe állíthatunk a nonszensz regények harlekinjáték *harlequinade* előadást idéző karnevalisztikus teatralitásával. A törekeny fétisként tételezett kislánytest fotografikus ábrázolhatatlanságának dilemmája a reprezentáció határainak feszegetéséhez köthető.

Az interaktív könyvdizájn megoldások során az olvasó lapozással lendíti tovább a történet cselekményét és segíti a főhősnő verbális-vizuális előremenetelét: Alice a lap átfordításának köszönhetően lép a tükör túloldalára vagy tűnik el, a vigyorra oszló macskával együtt, a sorok között, képből szöveggé majd gondolattá lényegülve. Mindez azt viszi színre, hogy a tételezett olvasóval azonosított álomgyermek a képek és a szövegek közötti *mozgásban* kel életre. A betűleső képolvasó könyvélményének a Louvel által hangsúlyozott, hierarchikus binaritáson túllépő, harmadik aspektusa tehát ez a testi interakció, mellyel a könyvforgató gyermek, kreatív képzeletének és korporeális ágenciájának köszönhetően, animálja a kép és szöveg közti dialógust. A szerző és az illusztrátor által gondosan megtervezett korporeális koreográfiát előadó könyvforgató gyermek egyszerre nyer megerősítést kreatív kompetenciái és testi örömeizete helyénvalóságát illetően. A fizikai jelenvalóság és a kognitív participáció a gyermekirodalmi olvasásélmény részeként való beépítése a gyermek(olvasó)i cselekvőkészség méltányolásának sürgetését implikálja. Emellett a történetmesélést – az egymással egybeérő történetelbeszélést és történethallgatást – tétellel bíró interpretációs eseményként gondoltatja el. Az olvasót rádöbbeníti, hogy nem csak a könyvtárgyat tartjuk a kezünkben, de a döntés jogát is a történet előre (vagy hátra) haladására s annak mikéntjére vonatkozóan (lapozunk-e tovább, becsukjuk-e a kötetet, számárfülezzük-e a lapokat, hogy visszatérjünk egy-egy epizódhoz, elidőzzünk-e az illusztrációknál, miként értelmezzük, képezzük le magunkban a történeteket, mondjuk-e tovább, s merre fűzzük a mese fonalát?). Ekképp a nonszensz képszöveg felelős felelőtlenkedéssé fordul.

A carrolli nonszensz intermediális játékában kitüntetett szerepet kap még a potenciálisan zenévé vagy zörejjé, artikulált beszédé vagy halandzsává rendeződő hang jelentősége, főleg az írott szóval való kapcsolatában. A nonszensz műfaji jellegzetessége, hogy a verbális jelentést elsöpri a szójátékok transzverbális hangzóságának (a kitalált szavak különös csengésének, a homofónia generálta többértelműségnek, a túlbeszélt szavak elidegenülésének)

akusztikus meglepetésereje; kristevai terminológiával a nyelv és a társadalom szimbolikus reprezentációs rendjét belülről felforgató, forradalmian költői nyelv ritmikus, repetitív, melodikus kvalitásainak kiaknázása. A fél fülére siket, beszédhibás Carroll a hanghallatás és hallás érzékszervi észleléseit különösen érzékeny érzelmi töltettel bíró élményként élhette meg. A rögtönzött mesélés szóbeli performatív aktusából eredeztethető szépírássai magukon viselik az oralitás jegyeit, az olvasó-hallgatót megszólító kiszólásoktól kezdve a hangutánzó paraverbális kifejezéseikig. Carroll fikcionális világai épp olyan látványosak, mint amilyen hangosak – sőt, a szónikus energiából táplálkozó nonszensz szövegek illusztrációi is gyakran kísérik meg a láрма vagy a csönd ábrázolását – kreatív képzelgésre, vizualizálásra és auralizálásra invitálják a befogadót. A belső kép- és hangalkotás segíti az élményfeldolgozást, fantáziafejlést, szomatikus tapasztalatok tudatosulását, s emellett a nyelvükben korlátozott kicsik beszédre bujtogatása (felolvasásra, visszabeszélésre, továbbmesélésre ösztönzése) ágenciával ruházza fel a gyermeket, akinek a viktoriánus korban szem előtt kell lennie, de hallgass a neve. Ekképp elmondhatjuk, hogy a carrolli narratíva multi/meta-mediális szinten hív kooperációra: ötvözi a Roland Barthes-féle „írható szöveg” jellegzetességeit a „nézhető szöveg,” illetve a „mondható szöveg” sajátosságaival. Egyszerre hangsúlyozza a történet betűkben, képekben és hangokban való továbbgondolhatóságát. A verbális, vizuális, vokális regiszterek interakcióinak komplex dinamikája kognitív, affektív, korporeális szinteken is bevonja a könyvforgatót a jelentésalkotás és -összeállítás folyamatába, s így a transzmediális történetmondás előfutáraként értelmezhető.

A ludikus esztétika több területen is strukturálja Carroll munkásságát. A carrolli élménypedagógia iskolapéldáit adják szillogizmusokra építő rejtvénygyűjteményei (*The Game of Logic*) illetve a *Gubancmese* humoros matematikai feladványok köré szőtt mesecsokra, de szépirodalmi szövegei ludonarratíváit is eredeztethetjük különböző játékokból: a *Sylvie és Bruno* narratív modelljéül a Möbius szalag formájú Fortunatusz Erszénye bűvésztükk szolgál, az Alice regényeket a kártya és sakkjáték szabályai rendezik, a *Snyárk vadászatban* a Carroll nevéhez köthető doublet szólánc transzformációs logikáját és a bújócska fel/el-tűnés illúzióját fedezhetjük fel. A carrolli nonszensz három alap ludikus összetevője a szójátékok, a logikai játékok és a paródiajátékok triumvirátusa; s ráadásaképp a magából a könyvből is játéktárgyat kreáló design. A szövegek dinamikáját az önfeledt, kötetlen, spontán játszadozás (*play*) és az önreflektív, szabályozott játszma (*game*) közötti ingadozás biztosítja. Bár Virginie Iché a francia szociológus Roger Caillois bináris taxonómiája nyomán megkísérli szétválasztani a regények játéktevékenységeit, véleményem szerint a carrolli játék lényege épp a *paidia* és a *ludus* kategóriáinak stratégikus összezavarása. A kaotikus játékokban is van következetesség, a szabályozott játszmába is csúszhat hiba, és a nonszensz humor lényege a játék menetének kiközlésének, a szabályok implikálta szabályszegés potencialitásának, a rend és a rendbontás szükségszerű összefonódásának hangsúlyozása. (A sakkban a gyalogból lehet királynő, mint a *Tükörországban*, a fogócskában az üldözőből lehet préda, mint a *Snyárk vadászatban*, a bújócska búvóhelyei átrendeződhetnek mint a *Sylvie és Brunó*ban, és az olvasói interakció a medrélből egész másfelé terelheti a történet menetét.) A nonszensz irodalom két fő aspektusának megfelelően a *paidia* spontán szabadjátéka a kristevai transzverbális szöveggyöngyörrel, a *ludus* pedig a lecercle-i metatextuális önreflektív felismerésekkel

társítható. Váltakozva, egybeérve, a szabálykövetést megszegő szemiózis során felvillantják a közös jelentéselbizonytalanítás kooperatív játékelményében, a „mindenki máshogy értelmez félre/ álmodik újra” felismerésében a kölcsönös megértés lehetőségét. A nonszensz játéka összezavar, hiszen egyszerre ösztönöz komplex értelmezői erőfeszítésre és sejteti, hogy a szövegnek nincs semmi értelme, pontosabban, hogy nem konvencionális értelemben jelent valamit. Mégis a reprezentációs/interpretációs korlátokkal birokra kelő nyelvi játék messze meghaladja a *nonsense pour nonsense* stílusbravúr öncélúságát. Sokkal inkább a *homo ludens* apoteózisaként értelmezhető, a szabadságvágyát fejezi ki annak az emberi fajnak, aki mosolyra fakasztó történetek elbeszélésével, a huizingai értelemben a kultúránk talapzatát képező játéktevékenységek költői nyelvi, művészeti kifejeződései révén igyekeznek megérteni, újraalkotni világunkat, elviselhetővé tenni tűnékenységünk elgondolhatatlanságának tudatát.

IV. *A doktori mű témaköréből készült publikációk jegyzéke*

Monográfia

Alice in Transmedia Wonderland. Curiouser and Curiouser New Forms of a Children's Classic. Jefferson: McFarland, 2016. 268 o.

Tanulmányok

- “The Acoustics of Nonsense in Lewis Carroll’s Alice Tales” *Silence and Silencing in Children’s Literature*. Eds. Elina Druker, Mia Österlund, Björn Sundmark, Asa Warnquist. Stockholm: Makadam, 2021. 86-103. (reprint)
- “Alice Beyond Wonderland: Transmedia, Hybridity, and Intersemiotic Play in Contemporary Adaptations of a Children's Classic.” *Mix & Match. Hibridismo e Transmedialidade*. Eds. Ana Margarida Ramos, Márcia Seabra Neves, Isabel Cristina Rodrigues. Famalicao: Edições Humus, Universidad de Aveiro, 2021. 13-37.
- “Why is a raven like a writing desk? Alice & its Adaptations in Transmedia Wonderland.” *Encounters of a Popular Kind: Traditions and Mythologies*. Eds. Benczik Vera, Pikli Natália et al. Budapest: ELTE Eötvös, 2021. 31-43.
- “The Acoustics of Nonsense in Lewis Carroll’s Alice tales.” *International Research in Children’s Literature* 13.1 (2020): 175-190.
- “‘Whichever way you go, you are sure to get somewhere.’ Dysgeographic mappings of playable loci and the ‘compass’ of girlish curiosity in Lewis Carroll’s and China Miéville’s spatial fantasies.” *Geographies of Affect in Contemporary Literature and Visual Culture. Central Europe and the West*. Eds. Ágnes Györke and Imola Bülgözdí. Leiden: Brill, 2020. 163-180.
- “The Curious Case of Evie in Fairyland. Nonsense’s Creative Reinventions and Domesticating the Implied Child Reader in Hungarian Translations of *Alice’s Adventures in Wonderland*.” *Children’s Literature in Translation*. Eds. Jack McMartin and Jan van Coillie. Leuven: Leuven UP, 2020. 159-178.
- “The (im)possibilities of translating literary nonsense: Attempts at taming iconotextual monstrosity in Hungarian domestications of Lewis Carroll’s ‘Jabberwocky.’” *Translating and Transmediating Children’s Literature*. London: Palgrave. Eds. Björn Sundmark and Anna Kérchy, 2020. 133-155.
- “Meta-imagination in Lewis Carroll’s Literary Fairy Tales about Alice’s Adventures.” *The Fairy-Tale Vanguard. Literary Self Consciousness in Marvellous Genres*. Eds. Stijn Praet and Anna Kérchy. Newcastle Upon Tyne: Cambridge Scholars, 2019. 55-77.

- “Alice’s Non-Anthropocentric Ethics. Lewis Carroll as a Defender of Animal Rights.” *Cahiers Victoriens et Édouardiens* 88 (2018) <https://doi.org/10.4000/cve.3909>
- “The song of the dodo bird. Environmental- and language philosophy in Lewis Carroll’s Victorian Nonsense Fairy-tale Fantasies.” *Állati Jelek*. Szerk. Újvári Edit et al. Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2018. 163-179.
- “Amicable Alices. Lewis Carroll and his Child Friends.” *The Politics and Poetics of Friendship*. Eds. Ewa Kowal and Robert Kusek. Krakow: Jagellonian University Press, 2017. 223-239.
- “Alice’s Eroticized Adventures on the Other Side of the Looking-Glass.” *Tantalizing Alice. Approaches, Concepts, and Case Studies in Adaptations of a Classic*. Eds. Sissy Helff and Nadia Butt. Trier: Wissenschaftler Verlag Trier. 2016. 59-81.
- “A nonszensz poétikája és politikája” *Studia Litteraria* 3.4 (2016): 76-90.
- “Essay on the Hungarian Translations of *Alice’s Adventures in Wonderland*.” *Alice in a World of Wonderlands: Translations of Alice’s Adventures in Wonderland in 150 Languages to Celebrate the 150th Anniversary of the Original Publication*. Eds. Jon Lindseth and Markus Lang. New Castle: Oak Knoll Press, USA, 2015. 294-299.
- “Csalóka Csodaország. A képzelet korlátai és a gyermeki fantázia metafantáziája Terry Gilliam *Dagályország* című fantasy filmjében.” *Apertúra E-folyóirat*. 2015 tavasz.
- “Lolita, a kishúgunk!? A kislánytest ábrázolhatatlanságáról női szemmel.” *TNT Ef. Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris E-Folyóirat*. 2015. 5.1. 189-213.
- “Stammering, Somniloquy and Somatized Semiosis. (Un)making Sense of Nonsense in Lewis Carroll’s Alice Tales.” *The Language of Sense, Common-Sense and Nonsense*. Eds. Ewa Borkowska et al. Bielsko-Biala: Wydawnictwo WSEH, 2012. 43-54.
- “Changing Media of Enchantment: Tracking the Transition from Verbal to Visual Nonsense in Tim Burton’s Cinematic Adaptation of *Alice in Wonderland*.” *Americana E-Journal*. 2012. Tavasz. VIII. 1.
- “Ambiguous Alice. Making Sense of Lewis Carroll’s Nonsense Fantasies.” *Does It Really Mean That? Interpreting the Literary Ambiguous* Eds. Janka Kaščáková and Kathleen Dubbs. Newcastle Upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2011. 104-121.
- “Nonsensical Disenchantment and Imaginative Reluctance in Postmodern Rewritings of Lewis Carroll’s Alice Tales.” *Anti-Tales. The Uses of Disenchantment*. Eds. Catriona MacAra and David Calvin. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars, 2011. 62-75.
- “A Corpusemiotical Analysis of a Postmodern Alice-Tale. Embodied Nonsense in Terry Gilliam’s *Tideland*.” *Postmodern Reinterpretations of Fairy Tales*. Ed. Anna Kérchy. Lewiston, Lampeter: The Edwin Mellen Press, 2011. 460-481.

megjelenés alatt

- “The Jabberwocky’s Hungarian Translations.” *Translating The Jabberwocky*. Eds. Björn Sundmark, Kit Kelen, Anna Kérchy, Michel Everson. Portlaoise: Everttype, 2022.
- „Transmedia Jabberwocky.” *Translating The Jabberwocky*. Eds. Björn Sundmark, Kit Kelen, Anna Kérchy, Michael Everson. Portlaoise: Everttype, 2021.
- „Mire képes egy Viktoriánus képeskönyv? Képtelen interaktív képszövegek az Alice Csodaországban és Tükörországban első kiadásában.” *BILLUFESZT Budapesti Illusztrációs Fesztivál Tanulmánykötet*. Szerk. Révész Emese. Balatonfüred: Tempevölgy, 2022. 23-46.
- “‘Mystic, awful was the process.’ Changing Meanings of Victorian Child Photography in Lewis Carroll’s Darkroom and Bright Text.” *European Iconology East & West: Cultural Imageries of Body and Soul*. Ed. Szőnyi György Endre. Brepols.

Recenziók

- „The Fabulous Adventures of Alice with Fashion, Science and Pinocchio.” *HJEAS: Hungarian Journal of English and American Studies* 27.1 (2021).
- “Three times in Wonderland.” Triple Review of Zoe Jaques’s, Virginie Iché’s, and Celia Brown’s Carroll Scholarship. Review for *Bookbird* 55.3 (2017): 42-45.
- “Vendégségben Alice asztalánál. It’s Always Tea Time.” Publikált kiállításmegnyitó szöveg. Deák 14 Galéria, Budapest, Nov 2017. *KULTer.hu* 2017.
- „Review of *A Theology of Nonsense*.” *Knight Letter: The Lewis Carroll Society of North America*, 2018. np.
- „Double review on Liliane Louvel’s *Poetics of the Iconotext* and *Le Tiers pictural. Pour une critique intermédiaire*.” *The European English Messenger* 24.2 (2015 Winter): 97-100.

Szerkesztői munka

Translating The Jabberwocky. Szerk. Björn Sundmark, Anna Kérchy, Kit Kelen, Michael Everson. Portlaoise: Evertime, 2022. (megjelenés alatt)

Fordítás

„Annotated Back-translations of Hungarian translations of *Alice’s Adventures in Wonderland* by Margit Altay and Zsuzsa & Dániel Varró) *Alice in a World of Wonderlands: Translations of Alice’s Adventures in Wonderland in 150 Languages to Celebrate the 150th Anniversary of the Original Publication*. Eds. Jon Lindseth, Markus Lang. New Castle: Oak Knoll Press USA

Elektronikus forrásgyűjtemény

Down the Rabbit Hole// Lenn, a nyuszi barlangjában: Digitális adatbázis Lewis Carroll műveinek, adaptációinak, kritikáinak egybegyűjtésével, a magyar recepcióra fókuszálva: <http://ieas-szeged.hu/downtherabbithole/> MTA Bolyai ösztöndíjas vállalás eredménye